

Emili Samper Prunera

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Doctor en Filologia Catalana i màster en Estudis Superiors en Llengua, Literatura i Cultura Catalanes. Treballa a l'Arxiu de Folklore, del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. Ha centrat la seva activitat investigadora en la literatura oral popular i també ha fet incursions en l'estudi del còmic.

Recuperant i reivindicant Cels Gomis i Mestre, cent anys després

Nascut a Reus l'any 1841 i mort a Barcelona el 1915, Cels Gomis i Mestre és un personatge d'una gran vitalitat i activitat, orientada per la seva vocació científica. Format com a enginyer de camins i ideològicament anarquista, tota la seva obra es pot resseguir des d'una perspectiva progressista, tant en les idees defensades com en el mètode utilitzat. Amb motiu del centenari de la seva mort, es reivindica la seva importància, especialment en l'àmbit del folklore, i se'n detallen les obres editades recentment a les quals els lectors d'avui dia hi poden accedir més fàcilment.

Born in Reus in 1841 and dying in Barcelona in 1915, Cels Gomis i Mestre was an individual of great vitality who engaged in a wide range of activities guided by his scientific vocation. A trained civil engineer, his anarchist ideology can be seen in the progressive approach running throughout his writings in terms of both the ideas that he put forward and the methods he used. To commemorate the centenary of his death, this study reappraises the importance of his work, particularly in the ambit of folklore, and offers a list of his works that have recently been republished for the benefit of modern readers.

Paraules clau: Cels Gomis i Mestre, folklore, excursionisme, anarquisme

Keywords: Cels Gomis i Mestre, folklore, hiking, anarchism

«Me fa por mirar enrere»¹

El mes d'abril de 1915, el Centre Excursionista de Catalunya dedica el número 243 del seu butlletí a celebrar les noces d'argent de la publicació (i de la mateixa entitat, nascuda l'any 1891 a partir de la fusió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i l'Associació d'Excursions Catalana). Aquest número repassa la trajectòria d'aquesta entitat i l'activitat duta a terme pels seus socis, que també hi diuen la seva, en forma de breus records. Un d'aquests records ve signat per Cels Gomis i Mestre:

«Me fa por mirar enrere.

Vint-i-cinc anys menos que són instant en la marxa de la Humanitat, que va començar la publicació d'aquest Butlletí, i quants i quants valuosos companys havem deixat pel camí! Per no nomenar més que els més prestigiosos, hem perdut l'Arabia i Solanas, Montserrat i Archs, Maspons i Labrós, Codina i Langlin, Almirall, Font i Sagué, Juli Vintró i Juli Soler, morts quan encara teníem dret a esperar sabrosos fruits d'ells. I dels que encara viuen, l'Artur Bofill, en Canivell i en Fiter i Inglès, que van ser dels fundadors, estan tant retrats que es pot ben bé dir que moralment han mort per les excursions. I jo mateix, que vint-i-cinc anys enrere corria la Seca i la Meca, avui m'haig de contentar amb fer el

(1)

Aquest treball és un dels resultats de la recerca duta a terme en el projecte FFI2012-31808 del Ministeri d'Economia i Competitivitat i s'emmarca en la línia d'investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut i consolidat per la Generalitat de Catalunya (2014 SGR 755).

FOCUS

tomb de la meua cambra, com en Xavier de Maistre, i encara amb ajuda d'altres» (Gomis, 1915: 138).

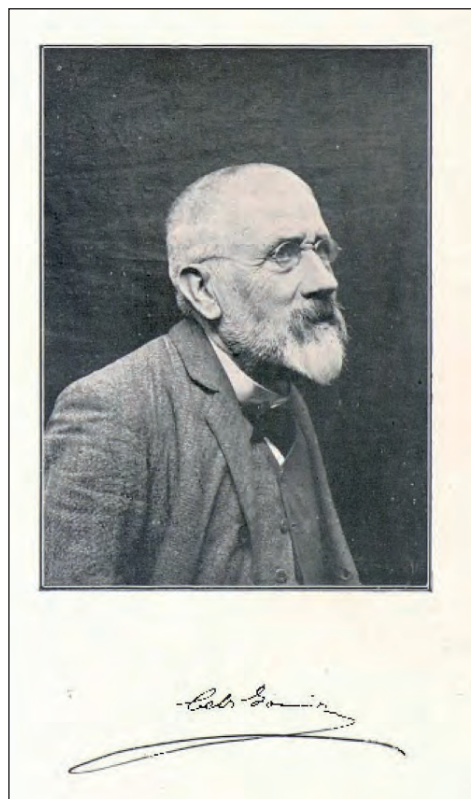
Un parell de mesos més tard, concretament el 13 de juny de 1915, Cels Gomis passa a formar part d'aquesta llista de companys que s'han quedat pel camí, amb la seva mort als setanta-quatre anys d'edat al seu domicili de Barcelona. Membre actiu del Centre Excursionista de Catalunya aquests anys (i de l'Associació d'Excursions Catalana abans), i company de tots els col·laboradors de l'entitat esmentats, Gomis deixa enrere una vida ben intensa, amb una implicació activa en diferents fronts i una producció realment extraordinària (Samper, 2013: 167-182). La seva vitalitat i intensa activitat contrasten amb el to malenconiós d'aquest escrit en el qual es poden resseguir els noms d'alguns dels protagonistes del moviment excursionista català, aparegut en aquests anys, i estretament vinculat a l'interès pel folklore.

De Reus a Ginebra: formació i ideologia

Nascut al carrer Sant Jaume de Reus el 6 de gener de 1841, Cels Gomis i Mestre és el setè de vuit germans. De ben petit canvia de residència diferents cops (via a Vilanova, Igualada, Cervera...) fins que s'instal·la a Madrid, on estudia per ser enginyer de camins. Aquesta formació és molt important perquè determina la professió que exerceix durant bona part de la seva vida i que el porta a viatjar (i viure) llargues temporades per diferents indrets de la península ibèrica, des del País Basc a la Franja d'Aragó, passant per Catalunya, Castella i Andalusia. Com a curiositat, exerceix aquesta professió i treballa en la construcció de camins i ferrocarrils sense haver acabat els estudis, ja que de ben jove accepta una plaça en una línia fèrria en construcció, condicionada per la seva incorporació immediata. Aquesta mateixa mobilitat està relacionada amb la seva activitat excursionista, ja que la relació laboral que manté amb les terres que visita i amb els obrers amb els quals treballa i conviu és la que li facilita la recollida de materials folklòrics i el coneixement de primera mà del territori.

Si laboralment té importància la seva activitat com a enginyer, aquests anys marquen la configuració de la seva ideologia a partir del contacte directe amb diferents personatges d'important transcendència política i ideològica. Gomis, que parteix familiarment d'una tradició monàrquica del cercle de Prim, es vincula en un primer moment amb el republicanisme federal, de la mà de Valentí Almirall (a qui coneix durant l'aixecament revolucionari conegut com La Gloriosa), i forma part, entre d'altres, del Comitè del Partit Federal de Barcelona (1868) i del Club dels Federalistes. Com altres autors d'aquesta època, va un pas més enllà, i abandona aquest pensament federalista per abraçar l'anarquisme. Un moment clau, en aquest sentit, és la seva fugida a Ginebra, obligat pel fracàs de l'aixecament federalista de 1869. És aleshores quan entra en contacte amb l'Associació Internacional dels Treballadors i amb Bakunin (Nettlau, 1977: 55) i quan s'afilia a l'Aliança Internacional de la Democràcia Socialista, fundada pel mateix Bakunin dos anys abans.

Amb la seva tornada a Madrid, l'any 1870, Gomis contribueix a la separació entre republicans i internacionalistes amb la seva

Retrat i signatura de Cels Gomis i Mestre (Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, 246, 1915, p. 217).

activitat com a membre del nucli internacionalista. Aquesta intensa activitat política la desenvolupa, sobretot, en aquest període de joventut. Anys més tard, pels seus nombrosos viatges laborals i, posteriorment, amb l'establiment del domicili familiar a Barcelona, abandona aquesta primera línia. Però la configuració de la seva ideologia, amb la defensa de la llibertat dels treballadors, la reivindicació de la formació de les classes populars i el combat per les desigualtats, entre d'altres, ja s'ha desenvolupat i forma part del seu pensament progressista. Pensament que desenvolupa en la seva extensa i variada producció que abraça des d'articles excursionistes, a treballs folklòrics; d'escrits i composicions poètiques purament ideològiques a manuals pedagògics adreçats a la formació dels més joves. La seva ideologia sura, en definitiva, en tota la seva obra, independentment de l'àmbit al qual aquesta pertanyi.

De l'excursionisme al folklore: l'enfocament científic

Tot i el seu paper polític i la influència de les seves obres de caire pedagògic (publicades, sobretot, a les editorials Bastinos i Tasso), la part més coneguda de l'obra de Cels Gomis és la que pertany a la recollida i estudi del nostre folklore, sempre, però amb una mirada cap a l'exterior. I aquesta activitat apareix lligada al moviment excursionista, ja esmentat. Gomis exerceix de soci delegat de l'Associació d'Excursions Catalana, primer, i del Centre Excursionista de Catalunya, després, tasca facilitada per les seves estades en diferents territoris per motius laborals. D'aquesta experiència i del contacte directe amb els habitants d'aquests pobles Gomis n'extreu la informació que després publica en forma d'articles als butlletins i anuals d'aquestes entitats.

L'any 1879 apareixen els primers articles, amb un marcat caràcter excursionista, en els quals Gomis detalla les excursions realitzades, per exemple, a Terol o Lleida. És a partir del 1882 que trobem els treballs que inclouen material folklòric. Un d'aquests treballs és «Aplech de cançons populars catalanes», publicat conjuntament amb Vicenç

Plantada i Fonolleda i Josep Cortils i Vieta, i anotat per Francesc de Sales Maspons i Labrós. Gomis aporta dotze cançons (d'un total de tretze) i inclou interessants comentaris sobre les versions recollides. La cançó número onze, titulada «Catarina», explica com una noia («filla de bona casa») marxa d'un ball acompanyada per tres mariners que la porten a la vora del mar on li renten els peus, les cames i els genolls «més amunt de lligacama». Un d'ells li ofereix un mocador perquè s'eixugui les cames quan torni amb la seva mare. Davant d'aquest fet, que pot ser vist com a indecorós (recordem que som a la darreria del segle XIX), Gomis afegeix:

«Aquesta cançó també l'he recollida a Barcelona. Se'm dirà tal volta que és massa verda, a lo que puc respondre que l'he sentida cantar a noies ben innocentes i de bona educació i criança, que, seduïdes per lo alegre i agradable de la tonada, no hi trobaven la més petita malícia. Si algú n'hi troba, serà perquè no siga tan innocent com les senyorettes de qui l'he apresada» (Gomis *et al.*, 1883: 509).

Aquest exemple ens mostra el mètode utilitzat per Cels Gomis quan recull i publica material folklòric de procedència oral: d'una banda, no en censura el contingut (per temàtica inadequada) i, de l'altra, respecta la forma en la qual li han explicat. Com ell mateix diu, en un altre treball, quan presenta el testimoni del fill del rector de Dosrius que parla sobre els temporals i el paper que hi juguen les bruixes i els bruixots, «Jo no faré més que repetir les mateixes paraules amb què m'ho han contat» (Gomis, 1884c: 7).

Aquesta idea es veu reforçada amb la voluntat expressa del folklorista de no alterar la forma en què li arriben les «produccions populars», «puig no és adulterant-la com arribarem a conèixer la literatura oral del nostre poble» (Gomis, 1884b: 245). A més, cal també recollir les diferents variants que sobre un mateix tema s'expliquen «puig de no fer-ho així, no es coneixerien les semblances ni les diferències que pot haver-hi entre les creences, supersticions, costums i llenguatge d'unes i altres» (Gomis, 1902: 49). La seva

FOCUS

obra folklòrica és un bon exemple d'aquesta pràctica.

A més dels treballs publicats en els butlletins d'aquestes entitats excursionistes, ja siguin descripcions d'excursions que inclouen mostres de folklore de la zona descrita o treballs íntegrament folklòrics com ara l'aplec de cançons, Gomis publica monografies senceres, ja en forma de llibre. Aquestes monografies no inclouen només les versions que ell mateix ha recollit per les diferents zones que ha visitat, sinó que també hi trobem les referències a versions d'altres indrets que coneix el folklorista a través dels llibres, d'autors francesos, italians, espanyols, portuguesos... És dins d'aquesta línia que cal ubicar els seus treballs dedicats a *Lo llamp y'ls temporals* (1884c), la *Meteorologia i agricultura populars* (1888), la *Botànica popular* (1891) i la *Zoologia popular catalana* (1910). Aquests aplecs farcits de parèmies, endevinalles, supersticions, llegendes, rondalles i un llarg etcètera (com el mateix subtítol dels dos darrers indica)² formen part de la Biblioteca Popular dedicada exclusivament al folklore, una iniciativa de l'Associació d'Excursions Catalana (culminada pel Centre Excursionista de Catalunya) formada per nou volums. Gomis és l'autor dels quatre volums esmentats, a més de col·laborar en un cinquè col·lectiu, *Miscelánea Folk-lòrica* (Almirall *et al.*, 1887). Aquest fet ja és una mostra del seu paper actiu com a col·laborador incasable d'aquestes entitats i de la seva capacitat de treball.

Els dos darrers reculls, la *Botànica* i la *Zoologia*, dedicats a «col·leccionar les dites, creences i supersticions que en Catalunya hi ha sobre animals i plantes», estan inspirats pel recull de *Traditions et superstitions de la Haute-Bretagne* de Paul Sébillot (1882), la lectura del qual empeny Gomis a col·leccionar i publicar aquest material. És una mostra del seu contacte amb l'exterior, contacte que es produeix en tots dos sentits perquè el mateix Sébillot es fa ressò dels volums publicats per Gomis i, fins i tot, utilitza algun dels seus treballs com a material per als seus estudis.³

Aquest mètode científic que utilitza Gomis en els seus treballs, contraposant molts cops

Retrat de Cels Gomis i Mestre (Cantares. Barcelona: Luis Tasso, 1906).

les supersticions amb les explicacions racionals, té un objectiu concret, que no és altre que:

«Lo que convé és recollir totes les preocupacions populars, no per a perpetuar-les, com creuen alguns, sinó per a destruir-les; conservant-les solament escrites per a què en temps a venir pugui el poble comparar son estat de progrés amb lo d'endarreriment en què vivien sos antepassats i vivim encara nosaltres avui» (Gomis, 1884a: 192).

Aquestes paraules, publicades en la primera edició de *La lluna segons lo poble*, mostren aquesta mentalitat racional de Gomis que pretén superar aquestes supersticions («preocupacions populars» utilitzant la seva terminologia) fomentant la formació del poble. En aquesta mateixa línia s'expressa en els articles publicats a diaris anarquistes o als manuals de Bastinos i Tasso en els quals es mostra defensor de la formació dels obrers i pagesos per millorar les seves condicions de vida (no només laborals).⁴

Al costat d'aquesta mentalitat hi trobem també un ressò romàntic (som al segle XIX al cap i a la fi) quan explica, amb una bonica imatge, on troba ell aquest saber popular que s'està perdent:

«Tota la saviesa, tota la ciència de les generacions passades es troba escampada entre els individus que componen el nostre

(2)

Botànica popular ab gran nombre de confrontacions (1891) i *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions* (1910).

(3)

Sobre la *Botànica popular* diu Sébillot l'any 1891: «C'est, à ma connaissance du moins, la plus importante contribution à la Flore populaire d'un pays déterminé qui ait été faite, et [...] mérite une place très honorable parmi les monographies publiées dans ces dernières années» (*Revue des Traditions Populaires*, 5, 1891, p. 318-319). I quan es publica la *Zoologia popular*, escriu: «Ce volume est riche en faits, bien rapportés, et il constitue une des meilleures contributions qui aient été jusqu'ici apportées à la Faune populaire d'une région déterminée» (*Revue des Traditions Populaires*, 12, 1910, p. 469). Sébillot utilitza exemples de la *Botànica* de Gomis en el seu treball sobre «Le tabac dans les traditions, les superstitions et les coutumes» publicat en la mateixa revista el 1893.

poble. No sembla sinó que el llibre que la contenia s'hagi desenquadrant i que un cop de vent hagi escampat els seus fulls fins pels darrers racons de les nostres contrades» (Gomis, 1998: 7).

La seva tasca com a recol·lector i el mateix paper de les persones a les quals ell pregunta, però, no s'ha de mitificar. Ell mateix, lluny d'idealitzar aquesta tasca, la situa en la quotidianitat més absoluta quan confessa que no té cap mèrit haver-la fet:

«Vivint quasi sempre en pobles petits on no hi ha cap mena de distracció, he pres com a entreteniment, com una espècie de passatemp, aquests treballs que podríem anomenar d'abella. Gràcies a ells, he deixat d'avorrir-me allí on uns altres queien malalts d'enyorament; gràcies a ells se'm feien menys llargues les pesades vetlles de l'hivern, passades a la vora de la llar, o les caloroses migdiades de l'estiu transcorregudes a l'ombra d'una paret o recolzat al tronc d'algun arbre» (Gomis, 1998: 9).

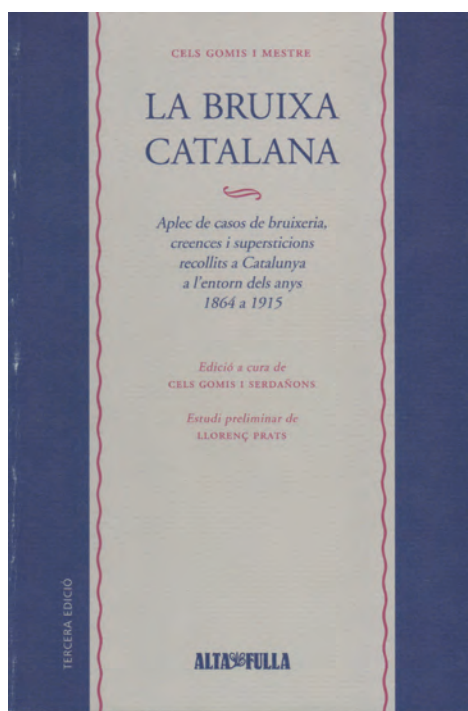
Per tot plegat (mètode emprat i ideologia de fons), Gomis es troba, com a folklorista, més proper a nosaltres que molts dels seus contemporanis.

L'obra de Cels Gomis, avui

L'any 1987 l'editorial Alta Fulla recupera *La bruixa catalana*, un treball de Cels Gomis que havia quedat inèdit a la mort del folklorista, tot i que se n'havia anunciat la publicació. El llibre, un aplec de «casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915», és una nova mostra d'un treball temàticament diferent (s'hi parla de bruixes i del diable) i arriba de la mà de Cels Gomis i Serdañons, nét del folklorista, i responsable de custodiar el llegat personal del seu avi. El seu paper és bàsic en la recuperació (o, més aviat, descoberta, per a molts) del personatge durant la dècada dels anys noranta del segle xx.

Gomis i Serdañons és també l'encarregat d'editar la segona edició de la *Botànica*, titulada *Dites i tradicions populars referents a les plantes* (1983) i, també a Alta Fulla, la segona edició de la *Meteorologia i agricultura popu-*

lars (1998), volum que inclou *Lo llamp y'ls temporals*. De 1999 és també l'edició facsímil recuperada per Alta Fulla de *La lluna segons lo poble*, a partir de l'edició publicada l'any 1912. Però el paper de Gomis i Serdañons en la recuperació de l'obra del seu avi no es limita a la seva activitat editorial, sinó que és bàsic per facilitar als estudiosos valuosos materials per a l'anàlisi posterior de l'obra del folklorista. És en aquest context on cal situar la donació del llegat personal de Cels Gomis i Mestre a l'Arxiu Municipal de Reus (on es troba actualment), efectuada a la mort del seu nét l'any 2001. La voluntat de Gomis i Serdañons de cedir aquest fons a la ciutat natal del seu avui ve propiciada pels actes

(4)

Per posar un exemple, en el manual d'agricultura *Rudimentos de agricultura española: lecciones elementales sobre el cultivo de las tierras y sobre las industrias derivadas de la agricultura*, publicat el 1900 a Bastinos, a més de donar les informacions tècniques pertinents i les bases científiques del conreu de la terra, dona consells sobre comptabilitat agrícola, parla d'associacions i sindicats, i encoratja els treballadors a treballar conjuntament.

Coberta de *La bruixa catalana*, obra editada pòstumament per Cels Gomis i Serdañons (Barcelona: Alta Fulla, 1987).

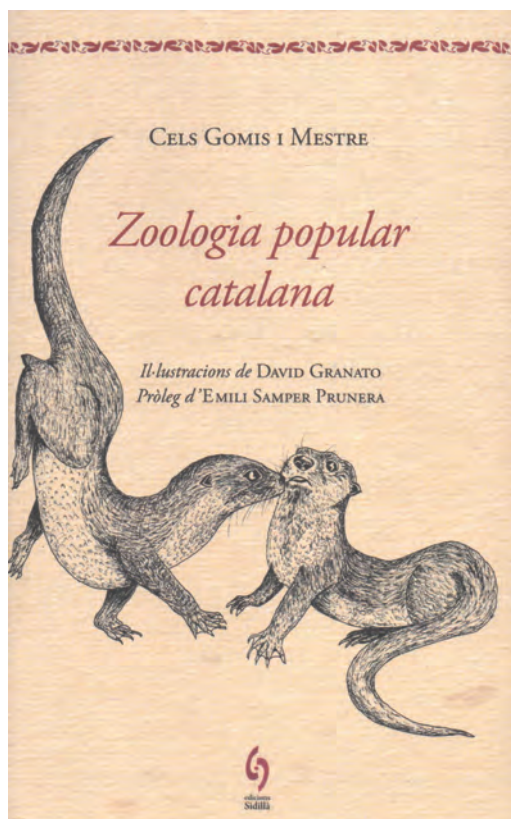
organitzats per l'entitat reusenca Carrutxa l'any 1991, en la línia de reivindicar el personatge i la seva importància des de tots els punts de vista, no només folklòric.

En dates més recents, l'editorial Sidillà de la Bisbal d'Empordà ha agafat el relleu de la desapareguda Alta Fulla, en la recuperació de l'obra del folklorista reusenc. Així, l'any 2014 publica una nova edició de la *Zoologia popular catalana*, que incorpora novetats com ara les il·lustracions de David Granato i un índex topogràfic. I l'any 2015, coincidint amb el centenari de la mort de Cels Gomis, recupera la *Botànica popular*, a partir de l'edi-

FOCUS

ció de 1983 (respectant, encertadament, el títol original), amb la inclusió d'una taula de noms i sinònims de les plantes i un útil índex topogràfic. D'aquest mateix any és un treball d'edició i catalogació que presenta les rondalles que el folklorista va publicar de manera dispersa en la seva extensa obra (Samper, 2015).

Tot plegat acosta al lector d'avui dia l'obra d'un folklorista que s'allunya, en molts aspectes, del mètode i les temàtiques emprades pels seus contemporanis. Una obra que, tot i la distància temporal que ens separa, encara la podem sentir ben a prop nostre, precisament per la manera com la recull i l'explica Cels Gomis. Un personatge, en definitiva, per reivindicar i per descobrir en totes i cadascuna de les seves múltiples facetes. I la commemoració del centenari de la seva mort és una immillorable ocasió per fer-ho. ■

Coberta de la nova edició de la Zoologia popular catalana (la Bisbal d'Empordà: Edicions Sidillà, 2014).

BIBLIOGRAFIA

Almirall, V.; et al. (1887) *Miscelánea Folk-lòrica*. Barcelona: Associació d'Excursions Catalana.

Gomis i Mestre, C.; Plantada i Follenleda, V.; Cortils i Vieta, J. (1883) «Aplech de cançons populars catalanes». *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*. Any segon: 1882, p. 493-513.

Gomis i Mestre, C. (1884a) «La Lluna segons lo poble». *L'Avenç*, 24, p. 164-170; 25, p. 184-192.

Gomis i Mestre, C. (1884b) «Literatura oral catalana». *L'Avenç*, 28, p. 244-250.

Gomis i Mestre, C. (1884c) *Lo llamp y'ls temporals*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguier.

Gomis i Mestre, C. (1888) *Meteorologia y agricultura populars ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguier.

Gomis i Mestre, C. (1891) *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguier.

Gomis i Mestre, C. (1902) «L'excursionisme y el folk-lore». Dins *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 85, p. 46-50.

Gomis i Mestre, C. (1910) *Zoologia popular catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc. que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona: Tip. L'Avenç.

Gomis i Mestre, C. (1912) *La lluna segons lo poble. 3a edició notablement augmentada*. Barcelona: Tip. L'Avenç.

Gomis i Mestre, C. (1915) «Me fa por mirar enrere...». Dins *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 243, p. 138.

Gomis i Mestre, C. (1983) *Dites i tradicions populars referents a les plantes: segona edició ampliada i modificada de la Botànica popular de l'any 1891*. Barcelona: Montblanc-Martin; Centre Excursionista de Catalunya.

Gomis i Mestre, C. (1987) *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Alta Fulla.

Gomis i Mestre, C. (1998) *Meteorologia i agricultura populars. Recull d'aforismes, modismes, creences i supersticions referents a la meteorologia i a l'agricultura a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Alta Fulla.

Gomis i Mestre, C. (1999) *La lluna segons lo poble*. Barcelona: Alta Fulla.

Gomis i Mestre, C. (2014) *Zoologia popular catalana*. La Bisbal d'Empordà: Edicions Sidillà.

Gomis i Mestre, C. (2015) *Botànica popular*. La Bisbal d'Empordà: Edicions Sidillà.

Nettlau, M. (1977) *Miguel Bakunin, La Internacional y la Alianza en España (1868-1873)*. 3a edició. Madrid: La Piqueta.

Samper Prunera, E. (2013) *De l'anarquisme al folklore. Cels Gomis i Mestre (1841-1915)*. Tarragona: Publicacions URV.

Samper Prunera, E. (2015) *Les rondalles de Cels Gomis i Mestre. Edició, catalogació i estudi*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Sébillot, P. (1882) *Traditions et superstitions de la Haute-Bretagne*. Paris: Maisonneuve.